

УДК 808.2

ОБРАЗ-КОНЦЕПТ ПРАВОПОРУШНИКА (ЗЛОДІЯ) В МОВНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЛИЦЬКО-РУСЬКИХ ПАРЕМІЙ І. ФРАНКА)

Юськів Б.Н.

Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна

У цій статті розглядаємо образ-концепт правопорушника (злодія), що є репрезентантом концептосфери права. Аналіз здійснюється у межах паремійної картини світу українців. Виокремлено низку смислів зазначеного концепту, що характеризують українську духовну культуру та українську ментальність.

Ключові слова: *концептосфера, смисл, пейоративи, моральна оцінка, мовна свідомість.*

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження ґрунтуються передусім на антропоцентричній основі розуміння мовних явищ, а значить, передбачають антропоцентричну парадигму опису. Мова окреслює своїм носіям напрямки світосприйняття завдяки дискурсному вживанню, що репрезентовані зокрема й різного роду текстами малого жанру, передусім народною фразеологією. Особливе місце серед подібних дискурсних одиниць належить прислів'ям та приказкам як інтегральним частинам національних фразеологій, що надають можливість розуміти національну логіку та національне світосприйняття. Фіксуєчи національно-зумовлені ціннісні уявлення про світ і своє буття в ньому, пареміологічні одиниці стають аксіологічно значущими мовними величинами, дослідження яких дає змогу виявити ієрархію цінностей носіїв певної культури і мови [5, с. 208].

Об'єктом мовознавчих досліджень, безумовно, є й колективна свідомість певного лінгвокультурного угруповання, до якого у цій науковій розвідці відносимо галичан, чия мовна колективна свідомість яскраво виражається у зібраних І.Франком "Галицько-руських народних приповідках" [4]. Саме паремії – це ті мікротексти, що відображають відповідні знання про світ та відтворюють когнітивно-етичні установки кожного народу, є джерелом, на матеріалі якого досліджують специфіку ментальності представників кожної окремої культури, зокрема й культури українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки зросла зацікавленість учених до вивчення правової свідомості у пареміологічній спадщині українців. Спроби такого висвітлення робили В. Сироткін, зазначаючи, що «паремії, як ніякий інший вид фольклору, складають звід суджень про життя народу, точних і гострих характеристик, спостережень та узагальнень, і за характером впливу на життєдіяльність людей завжди були близькі до правових норм [14, с. 394].

Один із перших російських дослідників паремій правничого характеру І. Снегірьов ще в 30-х роках ХІХ ст. обстоював думку, за якою більша частина народних правових звичаїв виражається прислів'ями, що переважно склалися на стародавніх віках, правових сходах. Вони представляли собою корінні формули стародавньої юридичної мови та містили в собі мирські, вічеві та судові приговори стародавніх общин [15, с. 295]. За словами В. Анікіна, «прислів'я навчали і настановляли; вони обмежували або узаконювали одні поступки і дії, відвертали інші. Можна припустити, що вся складна і розгалужена галузь «так званого звичаєвого» права відображена в формулах прислів'їв [1, с. 39].

Першим з українських дослідників, який звернувся до даної теми у другій половині ХІХ ст., був П. Чубинський. Він називає прислів'я сутностями, «що вціліли впродовж віків, у яких народ написав свою політичну діяльність, це залишки сільської автономії, прислів'я і зараз визначають деякі юридичні стосунки, що побутують у народі, вони зараз допомагають вирішувати спори. Нехтувати прислів'ями – значить нехтувати неписаними законами, що регулюють стосунки людей у суспільстві» [20, с. УІІІ]. С. Пилипчук зауважив, що В. Охримович як автор «Українсько-руських приповідок правничих, системно-впорядкованих та юридично пояснених» повністю розкрив зміст правової приповідкової мудрості [13, с. 85].

Новітні підходи дослідження паремій у системі одиниць мови та мовленнєвої діяльності (когнітивний, семіотичний, аксіологічний, дискурсивний тощо) сприяють поглибленню наукового знання, визначенню та обґрунтуванню статусу паремій у сучасній лінгвістиці з урахуванням різних аспектів їх вивчення.

На особливу роль паремій у створенні мовної картини світу вказують такі мовознавці, як Г. Богданович, І. Голубовська, В. Жайворонок, В. Іващенко, С. Жаботинська, В. Кононенко, Т. Космеда та ін. Вивченню МКС з огляду на зазначені проблеми присвячені праці Н. Арутюнової, В. Гака, Ю. Апресяна, В. Телії, О. Шмельова, В. Шаклеїна, Ю. Степанова та ін.

Мета цієї наукової розвідки – з'ясувати, як паремії, що відображають фрагменти МКС, концентрують у собі смисли, що стосуються образу-концепту *правопорушника (злодія)* як репрезентанта концептосфери *права*. *Матеріалом дослідження* стала збірка «Галицько-руські народні приповідки», що їх зібрав і пояснив І. Франко.

Виклад основного матеріалу. У складі кожної мови існує група слів чи сполучень слів, паремій, що системно вживаються як інвективи і які слід відрізнити від «лайливих» і табуйованих елементів. Інвективи, як відомо, виражають негативну прагматичну інформацію. Термінологічно розрізняють пейоративи та інвективи. Під пейоративом розуміють вербальну одиницю із стилістично зниженим значенням. Інвектив трактують як вербально або невербально виражена образа. Людину можна образити, вживши по відношенню до неї грубий вираз, але можна досягнути більшого ефекту, вживаючи нормативні вирази, що слугують для вираження схвалення. З іншого боку, в конкретних ситуаціях спілкування пейоративи, зокрема й занадто грубі, використовуються не для образи, а для створення ефекту довіри, або для «випускання пари» (їх називають експлетивами) [12, с. 98].

Великий клас пейоративів становлять назви злочинців, омовлення їхньої характеристики, що виразно відображено у паремійному фонді української мови.

Оскільки метою цього дослідження є інтерпретація специфіки вербалізації правопорушників, що відбита в мовній свідомості українців і зафіксована у відповідних пареміях, то спочатку розглянемо тлумачення лексеми *зłodий* у відповідних словниках української мови: *зłodий* – це «той, хто займається зłodійством»; «зрадник, злочинець». Словник української мови ХУІ – першої половини ХУІІІ ст. тлумачить терміни *зłodьй, злодей, зłodий, зłodий* як *лиходій, лиховод, дьявол, розбійник, зłodий, ворогы, отступници, отщепенци, льстец, кламца, притворитель, притворник, лицэмерни(к), змышла, супротивник, ворог, мститель, здрайца, святокрадця, крадій, прелюбодьйца, блудник* [19, с. 7-8]. Зазначена група пейоративів дає змогу виокремити усталені смисли, що їх містить концепт *правопорушник*, в основі яких лежать об'єктивні критерії оцінювання аморальних, неетичних учинків правопорушників: «украва», «загнава», «залізли», «винесли», «крадуть», «розволікають», «виламати» і т.п.

Вивчаючи паремійний фонд галичан, переконуємося, що етична характеристика статусу особи, яка проявляє неповагу до людей у формі злочинного посягання, є виключно негативною, проте в одних випадках вона є активною, а в інших – пасивною, що зафіксовано у пареміях, напр.: «*Зłodий не все краде, все го ся бояти*» – знач. чоловік має бути обережним – пасивне [4, т. 2, с. 258]; «*Такий зłodий, що й з під голови вкраде*» – штучний зłodий, натяк на розповсюджену казку про майстра-зłodія – активне; «*Хто не зłodійкуватий, той не буде багатий*» – песимістичний погляд на багатство як на здобуток бодай часткової крадіжки – пасивне [4, т. 2, с. 261]; «*Були в нас вже такі гості, та сокира пропала*» – такі гості значить зłodії. Так кепкують із непрошеного, зłodійкуватого гостя-приблуди – активне [4, т. 1, с. 478]; «*А чи раді були гостям?*» – іронізують над тим, якого вловлено на якійсь крадіжці в чужій коморі або в саду, і побито – пасивне [4, т. 1, с.478]; «*Зłodієві нема стриму*» – його ніщо не лякає, бо він зважився на все – пасивне [4, т. 5, с. 258]; «*Добрий зłodий очевидячки краде... в живі очі*» – у значенні краде з-перед самих очей, при свідках – активне [4, т. 2, с. 257]; «*Доганяй вітру в полі*» – означає лови щось невловиме, коли, наприклад, зłodий утік – пасивне [4, т. 2, с. 33]; «*Взяв би, видиши, аби на нім гадина сичала*» – про зłodія, якого не спинить ніяка завада. Річ, на якій лежить гадина, вважається нечистою, зачарованою, і тим страшніше її брати – активне [4, т. 1, с. 224]; «*Кому в очах темно, той усе залізе в Лейбові огірки*» – кепкували зі зłodія, зловленого в огірках, який виправдовувався тим, що йому було темно в очах – пасивне [4, т. 2, с. 634]; «*На що глипне, то до нього прилипне*» – говорять про зłodія, що, як то кажуть, «краде в живі очі» – активне [4, т.1, с.485]; «*Взяв за старий борг*» – говорять про зłodія, що вкрав якусь незначну, дрібну або зіпсовану річ, якої не варто було красти, – пасивне [4, т.1, с.225]; «*Не той зłodий, що вкрав, але той, що сховав*» – приховані зłodії, на думку галичан, ще гірші, ніж ті, що крадуть власноручно, – активне [4, т.2, с.257]; «*Не лиш той зłodий, що краде, а й той, що драбину держить*» – говорять про співучасника крадіжки, який так само винуватий, як і той, хто краде, – пасивна [4, т.2, с.260]; «*Най буде й Біг, якби взяти міг*» – характеризують захланного здирника, зłodія, лихваря – активне [4, т.1,с.129]. Отже, приповідковий фонд відображає зłodія як *здирника, лихваря, гадину, приблуду*.

Мовна свідомість галичан зафіксувала відповідну лексику, що відображає якості злодіїв. Синонімічний ряд цих характеристик дуже різноманітний, напр.: «*Аби гадина на нім сичала, то би вкрав*»; «на нім» – значить на відповідному предметі, а не на злодію. Так характеризують *завзятого, безоглядного* злодія. Про таких кажуть, що вкрав би гадині яйця, на яких би вона сиділа [4, т. 1, с.443]; «*Злодія на гак тягнуть, а він каже, що не крав*» – це кредо *фахового* злодія, що значить «ніщо не визнавати і ніякого спільника не видавати» [4, т. 2, с.259]; «*Сам тікає і сам кричить: Лапай!*» – про *рішучого, жорсткого і хитрого* злодія, що завжди уникає розплати [4, т. 1, с.419]; «*Краде в живі очі, ще й чужими руками*» – про *хитрого* злодія, що краде зі спільниками [4, т. 2, с.410]; «*Середу твердо держить, а на чуже дрозжить*» – говорять про *побожного* злодія, що твердо постить, але цупко краде [4, т. 3, с.114]. «*Огнений злодій*» – говорять про *небезпечного* злодія, що, як кажуть, «із вогню вкраде» [4, т. 2, с.260]; «*Учений злодій гірший від родимого*» – бо сей не спускається на вроджений нахил, а вправляється в крадіжці, як у ремеслі [4, т. 2, с.261]; «*Знає старий горобець шпари в стодолі*» – це людина *напрактикована, старий злодій*, що вмє вчасно втекти [4, т. 2, с. 270]. Крім згаданих оцінних характеристик, знаходимо ще цілу низку концептів-означень, що відображають моральні якості злодіїв, напр.: *наполохані, відважні, природжені і навчені, добрі (фахові), старі (досвідчені), мудрі, домашні, чужі, сільські*. Отже, характеризуючи правопорушників у побуті, люди оцінюють їх за критеріями “правопорушник-негідник, небезпечний / менш небезпечний”; “правопорушник дрібний”; “правопорушник-спеціаліст”. Зазначене можна репрезентувати у вигляді оцінних характеристики, бінарних опозицій: *небезпечний / менш небезпечний, чужий / домашній, фаховий / недосвідчений, відважний / боягузливий, вроджений / навчений, побожний / невіруючий, полохливий / заповзятий* і т.д.

Як бачимо, репрезентація моральних якостей об'єктів протиправних діянь є виключно негативною, що підтверджується висловлюваннями відомих дослідників в галузі аксіології відносно вербалізації категорії оцінки. Як зауважує Т. Космеда, «мова є асиметричною щодо категорії оцінки: мовних засобів для вираження негативної оцінки набагато більше, ніж для вираження оцінки позитивної, вони різноманітніші і багатші» [11, с.17-40; 122-124]. Н. Арутюнова вказує на той факт, що все, що відбувається в будь-якій сфері людської діяльності, «гуманізується», отримуючи аксіологічний знак. Названа дослідниця зауважує, що оцінка пов'язана з прескриптивною функцією мовлення, що реалізується в певних типах мовленнєвих актів, серед яких такі, як «осуд», «схвалення», «заохочення» і т.д.

Про важливість оцінного компоненту в житті людини пише М. Дмитровська. Як і Н. Арутюнова, М. Дмитровська вбачає в оцінці, яку виражає відповідний мовець, відображення особистості цього мовця: «У процесі прийняття рішення людина аналізує ситуацію, виходячи з тих установок, які складають ядро його особистості, тому логічно, що у різних обставинах люди поведуть себе по-різному» [7, с.8].

Можемо стверджувати, що паремії – це мікротексти, які репрезентують такі мовленнєві жанри, як «осуд» і «обвинувачення». Т. Дубровська відносить «осуд» до мовленнєвого жанру, завдяки якому суб'єкт дає негативну оцінку кому-небудь чи чому-небудь, виходячи із власного досвіду, уявлень про «добро» і «зло», морально-етичних установок в цілому. Щодо «обвинувачення», то даний мовленнєвий жанр

приписує об'єкту обвинувачення такі дії, що, безумовно, засуджуються суспільством, викликають осуд [6, с.68]. Деякі вчені відносять осуд до моральної-етичної сфери, а обвинувачення до соціально-правової сфери оцінки поведінки. Обвинувачення у пареміях виражають пейоративи, виражені стилістично нейтральними або стилістично зниженими мовними засобами, що, власне, і свідчить про їх негативну оцінку. В.Карасик виділяє загальні і спеціальні пейоративи. Загальні пейоративи мають загальне інвективне значення. За словами вченого, «їх семантика є темною, ми не знаємо, що саме зробив негідник і гадина, але знаємо, що його дії нижчі за всякі норми» [9, с.242].

Під час оцінювання правової поведінки правопорушника юристи користуються критеріями *серйозності / несерйозності* того чи того злочину, однак «оцінна шкала в юридичному праві на відміну від морального права, небезконечна, вона дискретна і представляє чіткі показники» [12, с. 107]. Отже, класифікація людських недоліків, відображених названою пейоративною групою, виражає такі семантичні опозиції, як *небезпечний / менш небезпечний*, однак чіткої межі через багатозначність пейоративних одиниць, провести не можна.

Як зауважує І.Палашевська, «семіологічно паремії являють собою елементи конотативної системи, тобто системи, план вираження якої сам є знаковою системою і складається зі значущих двопланових одиниць, що мають власний план вираження і план змісту. Перший рівень складають реалії, відображені у пареміях, другий – конотативний, або імплікативний рівень відсилає до уявлень про етичні й утилітарні норми, що ілюструються певними життєвими ситуаціями. Поведінку з огляду на такі норми розглядають як прийнятну чи неприйнятну, гарну чи погану, відповідні санкції базуються на бінарній опозиції «добро – зло», виражаючи негативний чи позитивний наслідок» [12, с.148]. Під час реалізації цієї концептуальної схеми норм в текстах закону, прикметах, пареміях названі елементи не завжди виражені імпліцитно. Для їх виявлення в пареміях достатнім є використання семантичних трансформацій.

Особливу групу пейоративів становлять лексеми, що відображають різні типи злочинців. Наголосимо, що дії, позначені даною групою правопорушників, оцінюються з позиції права, як диспозиційні відмінності між типами злочинів, напр. «крадіжка», «грабіж», «розбій» та інші. «Для злодія немає замка» – він усякий замок відчинить [4, т. 2, с.257]; «Заблудив до чужої кишені» – про кишенькового злодія [4, т. 1, с.104]; «Що бачить, то його» – говорять про злодія, *грабіжника* [4, т. 1, с.241]; «Сват із Сірого до кобилячої мами» – говорять про злодіїв-конокрадів [4, т. 3, с.81]; «Чого накрив, тим гендлює... тим живе» – говорять про сільського злодія-перекупня [4, т. 2, с.579]; «Крадене все літше» – говорив податковий злодій [4, т. 2, с.404] або «Як не вкрав, що збагну, то мене всю ніч пропасниця б'є» – говорять про податкового злодія [4, т. 2, с.411]. Дві останні приповідки свідчать про надмірне здріство людей з боку податкових установ.

Показовий і той факт, що в ситуаціях, де є порушення закону, суб'єкт осуду або обвинувачення виводить на перший план моральний аспект проблеми. Обвинувачуючи тих, хто вкрав гроші, суб'єкт робить акцент на аморальності таких учинків, а не на їх юридичному характері. Отже, «сукупність оцінних ознак в

пареміологічних висловлюваннях, формує деонтичний кодекс мови, який реалізує моральні переваги і установки суспільства» [12, с.20].

Зазначимо, що згідно з давньоруським правом, яке було закріплене в «Руській правді», не було спеціального терміну на позначення крадіжки. Зміст цього злочину розкривався за допомогою таких слів, як «украдуть», «крадуть». Крадіжка і злочинець, що її здійснив, номіновані як «татьба», «тать». Слова «татьба», «тать» старослов'янського походження, вони однокореневі зі словами «таємний», «таю», «таїтися», що вказують на прихований від кого би то не було спосіб дій [17, с.28]. У статтях «Руської правди» цьому терміну надано ширшого значення, ним позначали не лише крадіжки, а й інші злочини (зокрема, до татьби відносилось придбання вкраденого майна). Недаремно знаходимо приповідку «*Майстер до чужих тайстер*» – говорять образно про злодія, що витягує речі з чужих кишень або торбин [4, т. 3, с.622].

Згідно звичаєвими нормами, виписаних у стародавніх статутах, злочини проти особистих та майнових прав передбачають покарання за завдання потерпілому фізичної, моральної або матеріальної шкоди. Типи покарань, що існували в той чи той період відповідної культури, відображають погляди суспільства на покарання як на межу між дозволеним і забороненим при соціальному регулюванні, а також ураховують цілу систему цінностей, на базі якої будується це регулювання. Паремії, що вважаються відголосками минулого, містять в собі цінності минулих епох, що в даний час неактуальні. Однак сама ідея покарання не зникає, її первісні форми трансформувалися в інші, зберігаючи певні понятійні аспекти. У процесі таких трансформацій змінюється система цінностей і, відповідно, оцінні знаки тих чи тих учинків, наприклад, первинною формою покарання була помста, яку здійснювали потерпілі, і визначалася вона ступенем вияву відповідного почуття, однак, будучи під контролем держави, вона отримує публічний характер і певні обмеження, що приводить до обмеження числа злочинів, за які можна мати помсту [див: 12, с.93]. «*Чи по вили, чи по неволи?*» – питає чоловік злодія, якого жандарм провадив до суду, а злодій каже: «Та певно, що по воли, бо не маю сі чого квапити» [4, т. 1, с.378]; «*Маю бідувати за дурно, то як буду бідував, то буду знав, за що*» – говорив чоловік, що з біди вирішив на крадіжку або на якийсь інший злочин, за який мав потрапити до в'язниці [4, т. 3, с.503]; «*І на злодія мусить чоловік робити*» – аби мав що красти, а як його посадять у в'язницю, аби й там годувати його [4, т. 2, с.259]; «*Не кажи «злодій» поки за руку не схопив ...поки... не вхопиш*» [4, т. 2, с.260]; «*Хоч не вкрав, а вкрав, то вже злодій*» – приказка репрезентує сутність несправедливого законодавства [4, т. 2, с.261]; «*Хто де вкрав, якщо там не був*» – так вербалізовано ситуацію несправедливого осуду, вказівка на наявність алібі [4, т. 2, с.410].

Самого терміну «злочин» не існувало у первісному суспільстві, замість нього існували такі поняття, як *образа* (*обида, кривда*). Цікаво, що в поняття образи вкладали не тільки приниження честі та гідності, а будь-яке правопорушення, починаючи від убивства і закінчуючи несплатою боргу. Вищезгадані поняття містять у собі смисловий елемент «шкоди», нанесена приватній особі або групі осіб. Первісне право не знало злочинів проти суспільства та держави, а переслідування вважалось не державною справою, а справою самих потерпілих. Досліджуючи систему покарання, М.Косвен

звернув увагу на риси релігійно-метафізичного спокутування провини, своєрідну відплату спочатку потерпілому, а потім і чинній державній владі, що заступилася за нього, діючи від свого імені [10, с.6]. Злочин у первісному суспільстві, на думку вченого, являв собою саме образу, нанесену певній групі людей.

Вищезазначене підтверджується зібраним припопідковим матеріалом, напр.: «*За чуже добро вилізе ребро*» – злодія, зловлять і будуть *катувати* [4, т. 2, с. 24]; «*Злодія не бити, доброго губити* – давніший загальний звичай громадою бити злодія, зловленого на гарячому, доводив не раз до вбивства і скалічень [4, т. 2, с. 259]; «*Мамо, мамо та бо злодій виглядає як чоловік! Навіть очі має. От я візьму огарок та випечу*» – кажуть, що таким способом завзятому злодію сільський хлопчик повипікав очі, а мати не боронила [4, т. 2, с. 25]; «*Терти, тіло, чого хотіло. ...що хотіло*» – приговорював сам до себе злодій, коли його спіймали на крадіжці й били [4, т. 3, с. 271]; «*Бити можна, аби лише сліду не було*» – злодій розповідав, що його, зловивши, били мокрими шнурами по сухій сорочці, аби боліло, а сліду не було [4, т. 3, с. 496]; «*Такий злодій, що й з вогню украде*» – за віруваннями нашого народу, красти з хати, що горить, гріх гірший, ніж звичайна крадіжка [4, т. 3, с. 271].

Формальний погляд на злочин завжди формувався під впливом церкви. У скоєнні злочину церква бачила передусім гріх, порушення Божих заповідей, тому правопорушники відчували свою подвійну провину – перед Богом і перед державою. Оцінка, виражена в деонтичній мові, не передбачає чіткої міри покарання за той чи той учинок. Гріх як міра покарання за порушення моральних законів (законів Бога) виступає у протиставленні до правопорушень юридичних норм. «*Сьоме не кради, а шість можеш*» – так злодії тлумачать сьому заповідь Божу [4, т. 2, с. 410]; «*Злодій, що йде красти до господаря, молиться: «Не дай Господи, щоби ворог не прийшов!»*» – говорять про той факт, що й злий чоловік перед здійсненням злочину молиться до Бога [4, т. 2, с. 259]; «*Що циган, то злодій*» – означає, що у циганів крадіжка не вважається гріхом [4, т. 3, с. 384]. «*Коли Господь милосердний відвернув тай застовпив*» – жаргівлива примовка злодіїв; останнє слово навмисно перекручено зам. *заступив* [4, т. 1, с. 614]. В історії зафіксовано чимало випадків, коли норми етикету набували правового характеру, і навпаки. Заповіді Христа визнаються обов'язковими для всіх християн і підлягають виконанню незалежно від законодавчого закріплення. Так, заповідь «Не убий!» відтворено у законодавствах практично всіх держав і їй надано значення юридичного закону.

Неповага до правопорушників та осуд їх злочинних діянь зафіксована у носіїв української мови у формі проклять як різновиду паремій. «*Бодай лиш тільки мав, що вкраде*» – бажають злодієві такого нещастя [4, т. 2, с. 409]; «*Гостець би тобі пальці повикручував!*» – кляла жінка злодія, що украв гроші з її кишені [4, т. 1, с. 617]; «*А всохла би му рука!*» – клянуть злодія, або поганого сина, що б'є батька [4, т. 1, с. 406]; «*Викрало би з тебе душу*» – проклинають злодія, щоб той умер несподівано [4, т. 1, с. 248]; «*Витяг би собі зуб!*» – клянуть злодія, що витяг щось з воза під час ярмарку [4, т. 1, с. 274]; «*Украв, бодай над ним ворони кракали!*» – приказка базується на подібності звуків: *красти* і *кракати* [4, т. 2, с. 410]. Прокляття або ж прокльони несуть у собі згусток негативної енергії і вживаються зі свідомим наміром накликати нещастя на ту людину, на яку звернені. Однак, як зауважує

І. Франко, внаслідок столітньої функціональної активності більшість зразків цього різновиду втрачають первісне значення дієвих формул ворожби і використовуються лише для вираження емоційного стану мовця. Частина текстів, виявляючи неабияку формальну стійкість, докорінно змінили своє змістовне наповнення і плавно перейшли зі сфери серйозного у сферу сатиричного [8, с. 74]. Своєрідні умови актуалізації, прозора семантика, наявність прикметних модально-вольових часток *хай, нехай, бодай* вважаються тими критеріями, за якими дані приповідкові одиниці відносять до сфери дотепного мудрослів'я.

Як відомо, українці люблять оцінні висловлювання, вони вербалізують підвищену емоційність. Вони є емоційними як при висловлюванні морального захоплення, так і при моральному осуді. Причиною цього є моральна і емоційна орієнтація української душі. Природа українців схильна до бурхливих і неконтрольованих емоційних зривів. На думку Й. Стерніна, нестриманість на рівні емоцій, оцінність, любов до висловлювань оцінок людей і подій в мовленнєвих актах характерні для комунікативної поведінки певних культур [15, с. 173]. Достатній обсяг зібраного матеріалу свідчить, що такі жанри, як осуд і обвинувачення посідають значне місце в українській культурі, а особливості українського національного характеру і комунікативної поведінки пояснюють причини популярності осуду і обвинувачень. Доказом цього є частотне використання у пареміях, що входять у концептосферу права, тактики вираження осуду / обвинувачення з посиланням на власні емоції і відчуття.

Висновки. Отже, наведені приклади дають підстави стверджувати, що образ-концепт *правопорушника* характеризується виключно негативно. Класифікація людських недоліків, відображених в досліджуваній пейоративній групі, може бути побудована в основному на опозиціях пасивний / активний, соціально небезпечний / менш небезпечний, а негативні почуття, що викликає об'єкт оцінки чи його вчинки є підставою для вираження осуду чи обвинувачення. Маємо справу з відповідним мовним знанням, що виокремлюється поряд із знанням інтуїтивним, безпосереднім та знанням науковим. Оскільки паремійна концептосфера права у межах МКС ще не досліджена, то це дослідження має відповідну *перспективу*.

Список літератури

1. Аникин В.П. Каково происхождение, каковы типы и принципы классификации славянских народных пословиц и загадок? / В.П. Аникин // Русский фольклор. Народная поэзия славян. – Москва; Ленинград : Изд. Академии наук СССР, 1963. – Т. VIII. – С. 393-394.
2. Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н.Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. – 1982. – М. : Наука, 1984. – С.5-29.
3. Величко А.М. Нравственные и национальные основы права / А.М.Величко // Сборник статей по философии и истории права. – СПб. : Изд-во Юрид. ин-та, 2002. – С. 128-134.
4. Галицько-руські приповідки: [у 3-х т.] / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко: 2-ге вид. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т.1. – 832 с.; Т.2 – 818 с.; Т.3 – 699 с.
5. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / О.І. Голубовська: [монографія, 2-ге вид., випр. і доп.] – К. : Логос, 2004. – 284 с; М. Обзор истории по истории русского права. / М. Владимирский-Буданов – К., 1876. – 128 с.
6. Дубровская Т.В. Речевые жанры “осуждение” и “обвинение” в русском и английском речевом общении : автореф. дис. ... канд. филолог. наук / Т.В. Дубровская. – Саратов, 2003. – 24 с.

7. Дмитровская М.А. Знание и мнение: образ мира, образ человека / М.А. Дмитровская // Логический анализ языка. Знание и мнение. – М. : Наука, 1988. – С.6-18.
8. З фольклористичної спадщини Івана Франка. Недрукована передмова до збірки прислів'їв / підготовка до друку, переклад і вступна замітка О.І. Дея // Народна творчість та етнографія. – 1963. – № 2. – С. 94-96.
9. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : Ин-т языковедения РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. – 330 с.
10. Косвен М. Преступление и наказание в догосударственном обществе. / М. Косвен. – К.- С.19.
11. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
12. Палашевская И.В. Концепт “закон” в английской и русской лингвокультурах : автореф. дис. ... канд. філолог. наук / И.В. Палашевская– Волгоград, 2007. – 22 с.
13. Пилипчук С. Українські правничі прислів'я в візії В.Охримовича / Пилипчук С. // Фольклористичні зошити. – Луцьк, 2002. – Вип. 5. – С.83-90.
14. Сироткін В.М. Прислів'я та приказки як джерело вивчення етико-правових звичаїв і уявлень українського народу / В.М.Сироткін. // Народна творчість та етнографія. – 1987. – С.39-42.
15. Снегирев И. Обозрение юридического быта с продолжением древнего и среднего периода русской народной жизни / И.Снегирев // Юридические записки. – Т. 2. – М., 1842. – 305 с.
16. Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры / И.А. Стернин // Этнокультурная специфика языкового сознания: [сборник статей] / [отв. ред. Н.В. Уфимцева]. – М., 2000. – С.178-185.
17. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: [в 4 т.] – М., 1973. – Т.ІУ. – С. 28.
18. Словник української мови: [в 11 т.] / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; [гол. ред. І.К. Білодід]. – К., 1972. – Т.3. – С. 599-600.
19. Словник української мови ХУІ – першої половини ХУІІІ ст. / [НАН України. Ін-т українознавства ім. І.Крип'яковича; редкол. В. Гринчишин (відпов. ред. ін.)]. – Львів, 2005. – Вип.12. – С.7-8.
20. Чубинський П. Несколько слов об обычае и значении сказок, пословиц и песен для криминалиста // Черниговский листок. – 186. – №8. – С. УІІІ.

Юськів Б.Н. Образ-концепт нарушителя правопорядка (вора) в языковом сознании украинцев (на материале галицко-русских паремий И. Франко) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 1. – С.507-515.

В этой статье рассматривается концепт правонарушителя (вора), который представляет концептосферу права. Анализ осуществляется в пределах паремийной языковой картины мира украинцев. Выделены смыслы указанного концепта, характеризующие украинскую духовную культуру и украинскую ментальность.

Ключевые слова: *концептосфера, смысл, пейоративы, нравственная оценка, языковое сознание.*

Yuskiv B.M. The concept of a law-breaker (thief) on the basis of paremia material (Galitsko-ruski proverbs and sayings by I. Phranko) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social comunicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 1. – P.507-515.

The article deals with the concept of a law-breaker (thief), a representative of the law conceptsphere. The analysis is carried out within the paremia language world picture of the Ukrainians. A number of senses of the concept characterizing Ukrainian national culture and Ukrainian mantelity is underlined.

Key- words: *conceptosphere, peyorativ, moral evaluation, language awerness.*

Поступила до редакції 02.03.2011 р.